

זיכרונותיה של גליקל

מיידיש
חווה טורניאנסקי

מרכז זלמן שזר לחקר תולדות העם היהודי
ירושלים

Glik's Memoirs
Translated from the Yiddish by
Chava Turniansky

המערכת המדעית
פרופ' ירחמיאל כהן – יו"ר, פרופ' כנה ורמן, מר יחזקאל חובב,
פרופ' מאיר חזן, פרופ' אלי לדרהנדלר, פרופ' בתיציון עראקי קלורמן,
ד"ר מיכה פרי, פרופ' אפרים שהם־שטיינר

עריכה לשונית: ורדה לגרד
מנהל ההוצאה לאור: עזרא ברום
עורך ראשי: יחזקאל חובב
הפקה והבאה לדפוס: נעה גרינולד־עסיס
עיצוב הספר: נאוי קצמן
סדר ועימוד: רונית גלעד

ספר זה יוצא לאור בתמיכת
משרד התרבות והספורט
מועצת הפיס לתרבות ולאמנות

על העטיפה:
ברטה פפנהיים, מצאצאיה של גליקל, לבושה בבגדי תקופתה של המחברת,
צוירה בגרמניה סביב השנים 1924-1926
בידי הצייר היהודי־הפולני ליאופולד פיליכובסקי
(גרסה מעובדת).

מסת"ב 3-408-227-965-978
מספר קטלוגי 185-1140

© כל הזכויות שמורות למרכז זלמן שזר לחקר תולדות העם היהודי, תשפ"ו 2025
ת"ד 4087, רח' בית"ר 2, ירושלים 9104002
shazar@shazar.org.il

אין להעתיק או להפיץ ספר זה או קטעים ממנו, בשום צורה ובשום אופן, אלקטרוני או מכני,
לרבות צילום או הקלטה, ללא קבלת אישור בכתב מהמוציא לאור.
הדפסה: רבגון דפוס ואריות בע"מ
ירושלים

תוכן העניינים

7	הקדמה
זיכרונות גליקל	
13	ספר ראשון
28	ספר שני
60	ספר שלישי
97	ספר רביעי
135	ספר חמישי
184	ספר שישי
207	ספר שביעי
נספחים	
225	רשימת ראשי תיבות
226	מפת המקומות הנזכרים בחיבור
אילנות יוחסין	
230	אילן יוחסין א: משפחת גליקל בת לייב
232	אילן יוחסין ב: משפחת חיים האמל
234	אילן יוחסין ג: משפחת גליקל וחיים
236	אילן יוחסין ד: קשרי משפחת גליקל וחיים למשפחת גומפרץ
	אילן יוחסין ה: קשרי משפחת גליקל וחיים למשפחות מירילש,
238	ריס ורויזניץ

מאחר שזה ומה שכבר כתבתי ומה שעוד אכתוב בא מתוך לב דואב מאוד אחרי מותו של בעלי היקר ע"ה – שהיה רוענו הנאמן, ובוודאי בגלל חטאינו לקח אותו המקום ב"ה אליו, כי מפני הרעה נאסף הצדיק – הינה לא אתעכב כאן הרבה, כי יש בכוונתי אם ירצה השם להשאיר לכם זאת בשבעה ספרים קטנים, אם יגזור ה' בחיים. אני סבורה אפוא שמתאים ביותר שאתחיל זאת מלידתי. לידתי הייתה כמדומה לי בשנת ת"ז,¹ בקהילת קודש המבורג, כשאימי הכשרה החסידה הביאה אותי לעולם בעזרתו וברחמיו של האל הגדול. ואף על פי שחכמינו ז"ל כבר אמרו: 'טוב שלא נברא משנברא', מפני שהאדם צריך לסבול כל כך הרבה בעולם החוטא הזה, בכל זאת אני מודה לבוראי ומהללת אותו על שברא אותי כרצונו וכראות עיניו, ואני מתפללת לאל הגדול המיטיב, מאחר שאכן ברא אותי כרצונו הקדוש, שייקח אותי תחת חסותו הקדושה...² מי שנכנס לביתו של אבי רעב, יצא ממנו שבע. לילדיו, בנים כבנות, נתן חינוך דשמילי ובמילי דעלמא.³

נולדתי בהמבורג, אבל כפי ששמעתי מהורי היקרים וגם מאחרים, עוד לפני שמלאו לי שלוש שנים קיבלו כל היהודים צו גירוש מהמבורג⁴ ונאלצו כולם לעבור לאלטונה, שהייתה שייכת למלך דנמרק⁵ ירום הודו, והיהודים קיבלו ממנו קיומים⁶ טובים. אלטונה זו מרוחקת בקושי רבע שעה מהמבורג.

1 המחברת טענה, היא נולדה בשנת 1645, כלומר בסוף ת"ה או בתחילת ת"ו.

2 בנקודה זו חסר דף בכתביהיה, ועל כן הטקסט מקוטע.

3 בעניינים רוחניים ובעניינים ארציים.

4 צו הגירוש מ'16 באוגוסט 1648 קבע שעל כל היהודים האשכנזים מאלטונה שהתיישבו בהמבורג בשני העשורים הקודמים לעזוב את העיר עד פסח 1649. הגירוש לא חל על האשכנזים ששירתו אצל בני קהילת הספרדים בעיר.

5 פרידריך השלישי, שמלך בשנים 1648–1670.

6 כתב זכויות או פריווילגיות, והכוונה כאן לפריווילגיות שהעניק מלך דנמרק כריסטיאן הרביעי באוגוסט 1641 ליהודים האשכנזים שישבו בהמבורג, ונדסבק ואלטונה.

באלטונה התגוררו כמה בעלי בתים,⁷ בערך עשרים וחמישה משקי בית, והיו לנו שם בית הכנסת ובית הקברות שלנו. כך ישבנו זמן מה באלטונה, עד שלבסוף השתדלו אצל השלטונות בהמבורג ונתנו ליהודים באלטונה תעודות מעבר שהתירו להם להיכנס לעיר ולנהל שם משא ומתן. כל תעודה הייתה תקפה לארבעה שבועות. היו מקבלים אותה מראש המועצה בפועל של המבורג, ומחירה היה דוקט אחד, וכשפג תוקפה היה עליהם לקבל חדשה. אבל ארבעת השבועות היו לעיתים קרובות לשמונה שבועות למי שהייתה לו היכרות עם ראש המועצה או עם הפקידים. זה הקשה מאוד על האנשים, מסכנים, כי נאלצו לחפש תדיר את מחייתם בעיר, ובפרט על אלה, מסכנים, שהיו עניים ואביונים. רבים העזו לעיתים קרובות להתגנב העירה בלי תעודה. אם נתפסו בידי הפקידים היו אוסרים אותם, ואז רק בכסף רב ובצרות גדולות הצליחו לשחרר אותם. השכם בבוקר, מייד עם יציאתם, מסכנים, מבית הכנסת, היו הולכים העירה, ולקראת לילה, כשעמדו לסגור את השער, היו שבים לאלטונה, ולעיתים קרובות לא היו, מסכנים, בטוחים בחייהם בשעת יציאתם בשל שנאת ישראל של בני בליעל, ריקים ופוחזים וארחי פרחי, כך שכל אישה, מסכנה, הייתה מודה לאלוהים כשהיה בעלה שב אליה בשלום.

ובאותו הזמן לא היו באלטונה, עם אלה שבאו לשם מהמבורג, אפילו ארבעים בעלי בתים, ואף שלא היו אז עשירים גדולים, התפרנס כל אחד מהם בכבוד. העשירים הגדולים ביותר באותו הזמן היו חיים פירסט ע"ה, שהיה איש של עשרת אלפים רייכסטאלר,⁸ אבי זצ"ל [זכר צדיק לברכה], שהיה איש של שמונת אלפים רייכסטאלר; לאחרים היו ששת אלפים, וגם בעלי אלפיים היו. אבל כולם נהגו יפה מאוד וחיו זה עם זה באהבה ובחיבה יתרה. ובכלל חיו טוב יותר משחיים היום העשירים הגדולים ביותר. ואפילו מי שהיו לו רק חמש מאות רייכסטאלר משלו, ידע ליהנות מן החיים והיה שמח בחלקו הרבה יותר מאשר כיום, בדורות הללו, כשאין העשירים יודעים

7 ראשי בתי אב.

8 Reichsthaler, מטבע זה היה יחידת חישוב יציבה לצורך השוואה והמרה של שאר המטבעות בארצות הדוברות גרמנית. בשנים 1670–1700 השתכר פועל חקלאי רייכסטאלר אחד על שמונה עד שנים עשר ימי עבודה, ובנאי השתכר רייכסטאלר אחד על ארבעה עד שישה ימי עבודה.

שובעה, ועליהם נאמר: 'אין אדם מת וחצי טובתו בידו'. על כל פנים עדיין זכור לי שאבי היה בעל ביטחון – שלא היה דוגמתו – באלוהים, ואלמלא סבל כל כך מן הפודגרה⁹ היה מגיע רחוק מאוד, ובכל זאת עלה בידו לדאוג יפה ובאופן מכובד לילדיו.

זה היה בילדותי. הייתי בת עשר לערך כשנלחם מלך שוודיה עם מלך דנמרק ירום הודו.¹⁰ אינני יכולה לכתוב חידושים רבים מפני שזה קרה בילדותי, וכילדה היה עליי לשבת בחדר.¹¹ ובכן באותו זמן ישבנו באלטונה בדאגה רבה, מפני שהיה חורף קר ביותר, חמישים שנה לא היה חורף כזה. קראו לו החורף השוודי. כך היה יכול מלך שוודיה להגיע בכל הדרכים, כי הכול היה קפוא לגמרי. פתאום, בשבת, באה הצעקה 'השוודי בא!'. זה עוד היה בבוקר, עדיין שכבנו במיטה. אז קפצנו כולנו, אבוי, עירומים וחשופים מן המיטות ורצנו, המבוגרים יחד איתנו, הילדים, העירה, ושם הצטרכנו למצוא מחסה, מקצתנו אצל ספרדים ומקצתנו אצל עירוניס.¹² ובכן ישבנו כך זמן מה, עד שלבסוף השתדל אבי ז"ל אצל השלטונות והיה היהודי הראשון שחזר להתיישב ולגור בהמבורג. אחר כך, הכול בהדרגה, שוב השתדלו והשיגו שעוד בעלי בתים יבואו לגור בעיר, עד שכמעט כל בעלי הבתים עברו לגור בעיר, מלבד אלה שגם לפני הגירוש גרו באלטונה ונשארו לגור באלטונה.

באותו הזמן שילמו מעט מאוד מיסים לשלטונות. כל אחד לעצמו היה מגיע להסכם עם הממונים על כך. אלא שבעיר המבורג לא היה לנו בית כנסת, ולא היו לנו קיומים בכלל, וישבנו שם אך ורק על פי חסד המועצה ירום הודה. בכל זאת היו יהודים מתאספים ומקיימים, מסכנים, מניין בתוך חדרים ככל שרק יכלו. אף על פי שאנשי המועצה ירום הודה ידעו על כך משהו, הם בכל זאת היו מעלימים עין ברצון, אבל אם היה נודע הדבר לכמרים, לא רצו לסבול זאת והיו מגרשים אותנו, מסכנים, ככבשים מבוהלות, והיינו נאלצים ללכת להתפלל בבית הכנסת באלטונה. זה היה נמשך זמן מה ושוב

9 צינית, מחלה שגרנית (באנגלית gout).

10 בשנים 1657–1660 נלחם קרל (גוסטב) העשירי, מלך שוודיה בשנים 1654–1660, בפרידריך

השלישי, מלך דנמרק בשנים 1648–1670.

11 מקום לימוד ולא סתם חדר בבית.

12 חלקם מצאו מחסה אצל היהודים הספרדים, וחלקם – אצל לא יהודים ממעמד העירוניס.

היינו זוחלים, מסכנים, לחדרוני התפילה שלנו. כך קרה שלעיתים הייתה לנו מנוחה ולעיתים שוב גורשנו, עד היום הזה, ואני חוששת שכך זה יימשך כל עוד אנחנו בהמבורג, וכל עוד העירוניים שולטים בהמבורג. המקום ב"ה ברחמיו וברוב חסדיו ירחם עלינו וישלח לנו את משיח צדקנו, ונעבוד את המקום ב"ה וברוך שמו בתום לבבנו כדי שנוכל לשאת תפילתנו בבית מקדשנו בירושלים עיר הקודש, אמן.

ובכן הם ישבו בהמבורג, ואבי זצ"ל, המשא ומתן שלו היה באבנים טובות ושאר דברים, כדרך יהודי, החוטף משהו מכל דבר. המלחמה בין דנמרק לשוודיה הלכה והתגברה, והמלך השוודי נחל הצלחה גדולה, כי הוא כבש הכול מידי מלך דנמרק ובא לפני עיר בירתו, שהייתה עיר מושבו, וצר עליה, ולא היה חסר הרבה שתיפול בידו, אלמלא היו למלך יועצים ונתינים נאמנים עד מאוד, שסייעו למלך ירום הודו ונפש וברכוש, ובסייעתא דשמיא הצליח להחזיק בכול. אבל כל זה בא בוודאי מן המקום ב"ה וברוך שמו, שתמך בו כי היה מלך חסיד ומלך צדיק ישר ירום הודו, ולנו היהודים היה טוב בשלטונו. אף על פי שגרנו בהמבורג היה כל בעל בית חייב לשלם שישה רייכסטאלר מס ולא יותר. לאחר מכן סייעו ההולנדים למלך ובאו בספינות שלהם דרך מצר זונט והבקיעו את המצור, וכך בא השלום. אבל מלכי דנמרק ושוודיה לעולם אינם ביחסים טובים, אף על פי שהם ידידים והם מתחתנים זה עם זה, כל הזמן הם שומרים טינה איש לרעהו.

בזמן הזה התארסה אחותי הַנְדְּלָה ע"ה¹³ עם בנו של מורנו הרב ר' גומפל מקלָוה,¹⁴ ונתנו לה לנדוניה אלף ושמונה מאות רייכסטאלר. באותו הזמן זה היה הרבה מאוד, ועד אז לא היה איש בהמבורג שנתן נדוניה גדולה כל כך. מנגד היה זה גם השידוך הראשון במעלה בכל אשכנז, וכל העולם התפעל מן הנדוניה הגדולה ומן השידוך הטוב. אבל אבי זצ"ל היה עסוק במשא ומתן שלו והיה בעל ביטחון גדול, שסמך על השם יתברך ב"ה שיסייע בידו להשיא גם את ילדיו האחרים בכבוד, שכן נהג ע"ה בהנהלת משק ביתו ובהכנסת

13 אחותה הבכורה של גליקל. ראו באילן יוחסין א.

14 ר' מרדכי גומפל גומפרץ, מאבות משפחת בנקאים ויהודי חצר ידועה. ישב תחילה בעמריך ואחר כך בקלווה, ונפטר שם בשנת 1664. ראו באילן יוחסין ה.

אורחים בכל דבר טוב יותר משנוהגים היום העשירים שיש להם משלהם שלושים אלף ויותר, וכך עשה עד יום מותו.

ובכן שאכתוב לכם על החתונה שערך לאחותי ע"ה, ועל האנשים החשובים ההגונים שבאו עם מחותני¹⁵ מורנו הרב ר' גומפל, ועל איזה איש קדוש הוא היה ע"ה – לא אוכל לתאר זאת במידה מספקת, אבל הוא לא דמה לאלה שיש היום. באיזה יושר ניהל את עסקיו, ובאיזה פאר נערכה החתונה – אינני יכולה לתאר כראוי, והעיקר כיצד שימח ע"ה עניים ואביונים.¹⁶ הלוואי שכולנו ניהנה מזכותו. אבי זצ"ל לא היה עשיר גדול כל כך, אבל כמו שכבר הזכרתי, הוא שם את מבטחו במקום ב"ה, ולא היה חייב לאיש דבר. כך התפרנס ע"ה ביושר והתאמץ בכל כוחו לכלכל את אשתו ובניו בסייעתא דשמיא. הוא ע"ה היה מדוכא בייסורים וכבר היה איש בא בימים. משום כך מיהר מאוד להשיא את ילדיו. כשלקח ע"ה את אימי ת"י [תאריך ימיה] לאישה היה אלמן. חמש עשרה שנים ויותר הייתה לו אישה, ולא היו לו עימה ילדים, עד שנפטרה ע"ה. לאחר מותה לקח אבי ע"ה לאישה את אימי ת"י. היא, מסכנה, הייתה יתומה ואומללה, ופעמים רבות סיפרה לי אימי האהובה החסידה כיצד חייתה בדוחק ביתמותה עם אימה החסידה הצדקת מטה ע"ה, שעוד הכרתי. לא הייתה אישה חסידה וחכמה ממנה ע"ה.

שם סבי ע"ה היה ר' נתן מעלריך,¹⁷ הוא ישב בעיר דטמולה, היה עשיר גדול ואיש נכבד הגון. לבסוף, כשקיבל שם צו גירוש ונאלץ לצאת עם אשתו ובניו משם, הם פנו לאלטונה. באותה העת גרו שם פחות מעשרה בעלי בתים, ורק אז התחילו להתיישב שם. באותה העת הייתה אלטונה נסיכות השייכת לשר של שאומבורג,¹⁸ ונתן שפנייר ע"ה¹⁹ היה הראשון שסידר שיהודים יגורו באלטונה. ובאותה העת עדיין לא היו אלטונה וכל נסיכות פינברג שייכות למלכות דנמרק, אבל לאחר מכן מת הנסיך ההוא²⁰ בלא זרע. כך נפלה

15 בלשון הכותבת ובני זמנה מחותן הוא לא רק כינוי לאבי החתן בפי הורי הכלה ולאבי הכלה בפי הורי החתן אלא כינוי גם לקרובים אחרים באמצעות נישואין.

16 על פי המנהג לערוך לכבוד החתונה סעודה דשנה ומכובדת לעניי המקום ולתת לכל אחד מהם גם מטבע.

17 אבי אימה של גליקל. ראו באילן יוחסין א.

18 ארנסט השלישי, הגרף מהולשטיין-שאומבורג, נפטר בשנת 1611.

19 נתן מוזס שפנייר, כונה 'אלוף (יהודי) מדינת שאומבורג', נפטר בשנת 1647. ראו באילן יוחסין ב.

20 אוטו הרביעי, הגרף מהולשטיין-שאומבורג, נפטר בשנת 1640.

הנסיכות לידיה של מלכות דנמרק. ובכן הכול באו אחד אחד להתיישב שם. נתן שפנייר זה הושיב באלטונה גם את חתנו מורנו הרב ר' לייב.²¹ ר' לייב זה היה מהילדסהיים, אומנם לא היה עשיר גדול אבל היה ע"ה אדם ישר, והשיא את ילדיו בכבוד, כמו שהיה הנוהג אז. אשתו אסתר ע"ה הייתה אישה חסידה נמרצת ביותר ובקיאיה עד מאוד במשא ומתן. היא החזיקה ממש את כל הבית ותמיד נסעה ליריד קיליר אום שלאק²² עם סחורות, כלומר לא לקחה איתה סחורות רבות, כי באותו הזמן היו הבריות מסתפקים במועט. היא ידעה לדבר היטב. המקום ב"ה נתן לה חן בעיני כל רואיה. גבירות האצולה בהולשטיין חיבבו אותה עד מאוד. לילדיהם הם נתנו נדוניות של שלוש מאות עד ארבע מאות רייכסטאלר, ואף על פי כן היו להם חתנים שהיו עשירים גדולים, כגון ר' אליה באלין ע"ה,²³ שהיה עשיר גדול בעל שלושים אלף רייכסטאלר, ור' משה גולדציהר, עשיר גדול, ועוד כאלה. מורנו הרב ר' משה, בנו של ר' לייב הילדסום, היה עשיר גדול ואדם ישר עד יום מותו. בן אחר שלו, ר' ליפמן, אומנם לא היה עשיר גדול כל כך, ובכל זאת התפרנס יפה ביושר, וכך גם שאר ילדיו. זאת אני כותבת דווקא משום שלא בנדוניות הגדולות תלוי הדבר, כמו שהיה אפשר לראות באותם הזמנים, שאנשים נתנו לילדיהם נדוניות קטנות והם נעשו לעשירים גדולים.

עתה נשוב לענייננו. כשקיבל סבי ר' נתן מעלריך ע"ה כזכור צו גירוש, הוא בא לביתו של ר' לייב, חתנו של נתן שפנייר, והביא איתו עושר רב. לא אחת הייתה אסתר, אשתו של ר' לייב שהזכרתי לעיל, מספרת לי נפלאות על העושר הזה: ארגזים שלמים מלאים שרשרות זהב ושאר תכשיטים, וארנקים גדולים מלאים פנינים, כך שבאותו הזמן לא היה עשיר כמוהו בטווח מאה פרסאות, אבל כל זה לצערנו הרב לא האריך ימים: הייתה מגפת דָּבָר, לא עלינו, ומתו סבי ואחדים מילדיו. לסבתי המנוחה מטה עוד נשארתי שתי בנות פנויות. היא יצאה איתן בעירום ובחוסר כול, וסיפרה לי כיצד נאלצו,

21 ר' לייב הילדסום, נשא לאישה את אסתר בת נתן שפנייר בשטטהגן, אחר כך עבר עם חמיו לאלטונה, ונפטר שם בשנת תכ"ג (1662-1663). ראו באלין יוחסין ב.

22 Kieler Umschlag, שם היריד שהתקיים מדי שנה בשנה בחודש ינואר בעיר קיל שבשלוזוויג-הולשטיין.

23 ר' אליה בן משה באלין שימש במשך שלושים ושש שנה פרנס בקהילתה של גליקל. הוא נשא לאישה את יוסה, בתו של ר' לייב הילדסום. ראו באלין יוחסין ב.

מסכנות, לסבול מחסור. לא הייתה להן אפילו מיטה, ונאלצו לישון על משכב עץ ואבן. אף על פי שכבר הייתה לה אז בת נשואה,²⁴ היא לא יכלה לבוא לעזרתה. היה לה גם בן נשוי ושמו ר' מרדכי – הוא הצליח יפה, היה עשיר גדול, אלא שבאותו זמן מתו גם הוא ואשתו וילדו במגפת הדבר, לא עלינו.

ובכן סבתי האהובה הייתה שרויה עם שתי היתומות שלה בצרות גדולות ונאלצה להשתרך ממש מבית לבית עד יעבור הזעם. כששכך קצת הדבר רצתה לשוב לגור בביתה ולאורר את הפציה, אבל מצאה שם מעט מאוד. החפצים הטובים ביותר שלה נעלמו. דיירים גרו אצלם והרימו את הקרשים מן הרצפות ופרצו את הכול ולקחו את רוב הפציה, והשאירו לה וליתומות שלה, מסכנות, רק מעט מאוד. אז מה היה עליה, מסכנה, לעשות? בידי סבתי החסידה ע"ה עוד היו קצת משכונות, ומהם פרנסה את עצמה ואת היתומות שלה. שתי היתומות היו דודתי אולק²⁵ ואימי מורתי מרת ביילה ת"י. לבסוף צירפה האישה הטובה, אימי זקנתי ע"ה, פרוטה לפרוטה וצברה את הדרוש להשיא את היתומה אולק, והשתדכה אל ר' דוד הנאו ע"ה,²⁶ שהיה מגדולי הדור והוכתר בתואר 'מורנו', והיה כמדומה לי אב בית דין בפריסלנד. אחר כך בא לאלטונה, ושם קיבלו אותו לאב בית דין. שם החתן היה אליהו כהן ע"ה,²⁷ ואביו נתן לו חמש מאות רייכסטאלר נדוניה. הוא הגיע בתוך זמן קצר לעושר גדול והיה איש מוצלח גדול, אבל הוא מת, לא עלינו, בצעירותו, עוד בטרם מלאו לו ארבעים שנה. לו היה המקום ב"ה משאיר אותו בחיים, היה נעשה לאדם גדול, כי ה' מצליח בידו; אילו נטל ע"ה אשפה בידו, הייתה נעשית לזהב ממש. אלא שהגורל פקד אותו מהר מדי.

באותה העת היו גם מריבות על הפרנסות.²⁸ אבי זצ"ל היה פרנס כמה וכמה שנים, ואותו אליהו כהן ע"ה הרחר בדעתו: הוא היה איש צעיר ועושרו הלך והתגבר בכל יום ויום, היה חכם ובן טובים – אביו היה מורנו הרב ר' דוד הנאו – וכמה וכמה פעמים אמר לפני הבריות: 'מדוע לא אהיה פרנס

24 הכוונה לבתה גלוק. ראו באילן יוחסין א.

25 אחות מבוגרת של ביילה, אימה של גליקל, וצעירה מאחותה הנשואה גלוק. ראו באילן יוחסין א.

26 ר' דוד בן מנחם הכהן הנאו היה רבה הראשון של אלטונה ושימש בה בתפקיד זה בשנים 1641–

1660.

27 בנו של ר' דוד בן מנחם הכהן הנאו. ראו באילן יוחסין א.

28 התפקיד והמעמד של הפרנסים, ראשי הקהילה הנבחרים.

כמו גיסי לייב?²⁹ האין אני פיקח כמו גיסי לייב? האין אני עשיר כמוהו? האין אני מבני טובים כמוהו?'. אבל המקום ב"ה, המכוון וקובע לעצמו את מועדו ותכליתו, לקח אותו באותה העת. בחייו בא גם הקהלה³⁰ לידי מחלוקות, וכנוהג שבועולם תמך זה במחנה אחד וזה במחנה שכנגד. לכן היה באותה העת רע מאוד, לא עלינו, בקהילה שלנו. ראשון נפטר פייבלמן ע"ה,³¹ שהיה פרנס. אחר כך נפטר חיים פירסט ע"ה,³² הגביר הגדול ביותר בקהילה, שהיה פרנס גם כן. אחר כך עלה אברהם שמש³³ על מיטתו ומת, וקודם יציאת נשמתו אמר: 'זימנו אותי בישיבה ובית דין של מעלה למסור עדות'. לחיים פירסט ע"ה היה בן ושמו ר' זלמן, שהיה גבאי, וגם הוא נפטר באותה השנה – היה אדם חשוב ע"ה, למדן גדול – ושאר בעלי בתים שנשכחו ממני. כך שם המקום ב"ה קץ למריבה בדבר הפרנסים.

עתה נשוב אל אימי זקנתי מטה ע"ה. אחרי שהשיאה את דודתי אולק ע"ה לא נשאר לה מאומה, ועם היתומה אימי ביילה ת"י, בתולה בת אחת עשרה שעוד הייתה אצלה, עברה לגור בבית של בתה גלוק ע"ה, שהייתה נשואה ליעקב ריא ע"ה. ובכן אומנם יעקב ריא זה ע"ה לא היה עשיר גדול אבל היה אכן איש הגון. הוא נתן לילדיו ארבע מאות עד חמש מאות רייכסטאלר נדוניה, ובכל זאת עשה עם ילדיו אך ורק שידוכים משובחים ולקח חתנים כולם בחורים מצוינים והיה דבק בבני טובים. והינה אחרי שאימי זקנתי הייתה אצלם זמן מה – והיו לה נכדים יתומים שאולי באו לעיתים לבקר אותה שם יותר מדי או שהייתה איזו אי נעימות אחרת, כפי שאכן קורה בין הורים לילדים – עברה המסכנה עם היתומה שלה אל דודתי אולק. והן התפרנסו בעצמן, דהיינו אימי ת"י ידעה לארוג יפה מאוד תחרת כסף וזהב, והמקום ב"ה עשה עימה חסד שהסוחרים בהמבורג נתנו לה כסף וזהב לאריגה, ויעקב ריא ע"ה היה עָרֵב בשבילה בפעם הראשונה. אחר כך, כשראו הסוחרים שהיא נוהגת ביושר ומספקת להם במועד את המגיע להם,

29 ר' לייב פינקרלה, אביה של גליקל. ראו באילן יוחסין א.

30 ועד הקהילה, אנשי הנהגת הקהילה.

31 פיליפ היילבוט, נפטר בשנת 1653.

32 גם הוא נפטר בשנת 1653.

33 השמש היה אחראי לא רק לפעילות בית הכנסת כבימינו אלא גם לפעילות בית הדין ומילא תפקידים נוספים בקהילה.

סמכו עליה לבדה. אימי ת"י גם החזיקה אצלה כמה נערות שהיו אורגות בשבילה, והיא הייתה להן מדריכה, כך שהן למדו, והיא הצליחה לבסוף לפרנס מזה את עצמה ואת אימה וגם להתלבש מזה בצורה נקייה ומסודרת. אלא שלא היה להן, מסכנות, הרבה מעבר לזה, כך שלעיתים קרובות הייתה אימי ת"י מסתפקת כל היום בחתיכת לחם, ואת הכול קיבלה באהבה ושמה את ביטחונה בשם יתברך ב"ה, שלא עזב אותה עד הנה, ועל אותו ביטחון היא שומרת עד היום הזה. ומי ייתן ויכולתי גם אני לקבל אופי כזה, אלא שאין המקום ב"ה וברוך שמו נותן לכל אדם במידה שווה.

ובכן אבי זצ"ל, כמו שכבר הזכרתי, לפני שנשא לאישה את אימי ת"י, הייתה לו אישה אחרת ושמה רייצה, שהייתה כנראה אדם מוכשר ונמרץ עד מאוד וניהלה משק בית גדול ומכובד, ולבסוף נפטרה בלי שהשאירה ילדים עם אבי זצ"ל. לאותה אישה הייתה קודם בת יחידה. כך קיבל אבי זצ"ל עם אשתו הראשונה בת חורגת, שלא הייתה דוגמתה ביופייה ובמעשיה; היא ידעה צרפתית שוטפת, דבר שפעם אחת היה לאבי זצ"ל לתועלת רבה. שכן לאבי זצ"ל היה משכון מאדון אחד בשווי חמש מאות רייכסטאלר. ובכן לאחר זמן מה בא האדון עם עוד שני אדונים ורוצה לפדות את המשכון. אבי זצ"ל אינו חושד כלל ועולה להביא את המשכון. בתו החורגת עומדת ליד הקלאף צימיר³⁴ ומנגנת בו כדי שזמנם של האדונים לא יעבור בעצלתיים. ובכן עומדים האדונים לידה ונדברים יחדיו: 'כשיבוא היהודי עם המשכון שלנו, ניקח אותו ממנו בלי כסף ונסתלק מכאן'. הם דיברו צרפתית ולא העלו על דעתם שהבתולה מבינה. ובכן כשבא אבי זצ"ל עם המשכון היא מתחילה לשיר בקול רם: 'חלילה! לא המשכון, היום כאן ומחר ויברח!'. מתוך חיפזון לא יכלה המסכנה להתבטא אחרת. אז אומר אבי זצ"ל לאדון: 'אדוני, איפה הכסף?'. אומר האדון: 'ייתן לי את העבוט'. אומר אבי זצ"ל: 'אינני נותן שום עבוט, קודם עליי לקבל את הכסף'. אז פונה אחד האדונים לאחרים ואומר: 'אחים, בגדו בנו, הזונה הזאת בוודאי יודעת צרפתית', והם רצים בדברי איום אל מחוץ לבית. למחרת בא האדון לבדו, משלם לאבי זצ"ל קרן וריבית בעד המשכון ואומר: 'הועיל לו מאוד והשקיע היטב את כספו כשדאג שבתו תלמד צרפתית', והולך לו בזה לדרכו.

ובכן אבי זצ"ל החזיק את בתו החורגת אצלו ונהג בה כבבתו שלו עצמו ובשרו, גם השיא אותה ושידך לה שידוך טוב מאוד – היא קיבלה מאוריך את הבן של ר' קלמן אוריך – אבל היא נפטרה ע"ה בלידה הראשונה, וכמה ימים לאחר מכן גולו אותה והפשיטו מעליה את תכריכיה. היא באה בחלום וגילתה זאת. אז הוציאו אותה מקברה ומצאו שנכון הדבר. מיהרו הנשים לתפור לה תכריכים אחרים, ובשעה שהן יושבות ותופרות נכנסת המשרתת לחדר ואומרת: 'למען השם, הזדרזו בתפירה שלכן, אינכן רואות שהמתה יושבת ביניכן?', אבל הנשים לא ראו כלום. כשגמרו נתנו למתה את תכריכיה. לכן לא חזרה שוב במשך כל חייה ונשארה במנוחתה.

ובכן כבר הזכרתי כיצד נשא אבי זצ"ל את אימי וקצת מן הקורות אותם. ברגע שאבי זצ"ל התחתן עם אימי ת"י, הוא תכף לקח אליו את סבתי מטה ע"ה והושיב אותה אל שולחנו והחזיק אותה אצלו כל ימי חייה, חלק לה את כל הכבוד שבעולם כאילו הייתה אימו שלו. את הכותונות המעטות שנתנה סבתי, מסכנה, לאימי, את כולן נתנה לה אימי בחזרה, והכול בידיעת אבי ע"ה. בקיצור, היא הוחזקה יפה כל כך, כאילו הייתה בביתה שלה. שהשם יתברך ייתן לנו ולבנינו ליהנות מן הזכות הזאת. יותר משבע עשרה שנים ישבה אצלו בכל הכבוד.

לאחר מכן ברחו הווילנאים מפולין,³⁵ ורבים הגיעו להמבורג והייתה להם מחלה מידבקת. באותו הזמן לא היו הקדש³⁶ או בתים אחרים שהיה אפשר להשכיב בהם חולים, אז שכבו אצלנו בעליית הגג בוודאי עשרה חולים, ואבי זצ"ל דאג לכלכלם. קצתם הבריאו, קצתם נפטרו. גם אני ואחותי אלקלה ת"י³⁷ שכבנו באותה העת חולות במחלה הזאת. סבתי החסידה ע"ה ביקרה אצל כל החולים ודאגה שאיש מהם לא יסבול מחסור. הגם שאבי ואימי לא הסכימו לכך, היא לא נתנה שימנעו זאת ממנה והייתה עולה כל יום שלוש או ארבע פעמים לעליית הגג אל החולים. לבסוף חלתה גם היא ושכבה חולה עשרה ימים, אחר כך נפטרה בשם טוב ובשיבה טובה.

35 בתמוז תט"ו (1655) תקפו המוסקוויטים את וילנה, והיהודים ברחו מן העיר.

36 בית מחסה או בית חולים לעניים ולזקנים נצרכים.

37 אחות מבוגרת של גליקל. ראו באילן יוחסין א.

היא הייתה אז בת שבעים וארבע, אבל עדיין ערנית כאילו הייתה בת ארבעים. את הדיבורים ואת הוידויים שאמרה – אין להגיד, ואת השבח שנתנה לאבי זצ"ל ואת דברי התודה שאמרה לו – אין לתאר. אבי ואימי היו נותנים לה כל שבוע פעם אחת חצי רייכסטאלר פעם אחת שני מארקים, כדי שתעשה בהם איזה דבר טוב לעצמה ותקנה לה מה שהיא רוצה. אבי זצ"ל גם לא נסע לאיזה יריד או שב הביתה בלי להביא לה משהו כל פעם. את הכסף הזה הייתה ע"ה רק צוברת ומלווה בריבית על משכונות קטנים. כשעמדה למות אמרה לאבי ע"ה: 'בנך, אני הולכת עכשיו בדרך כל אדם. הייתי זמן רב כל כך בביתו, והוא החזיק אותי בו כאילו הייתי אימו הורתו. לא זו בלבד שהוא נתן לי ממיטב המאכל והמשקה והלביש אותי בכבוד, עוד נתן לי נוסף על כך גם כסף. אז מה עשיתי בכסף הזה? צברתי לי אותו וחסכתי ולא לקחתי ממנו, והלווייתי הכול קמעה קמעה על משכונות קטנים, כך שצריכים להיות לי כמאתיים רייכסטאלר בסך הכול. ובכן למי ראוי סכום זה להיות שייך יותר מאשר לחתני היקר? הרי הכול משלו. אבל אם חתני היקר ירצה למחול עליו ולמסור אותו לשני נכדיי העניים, יתומיו של בני ר' מרדכי – אני משאירה לו להחליט על כך כרצונו'. ובמעמד הזה היו צריכים להיות נוכחים ר' יהודה ור' אנשל וכל ילדיה וחתניה. אז ענה לה אבי זצ"ל: 'חמותי ואימי היקרה, אני מבקש ממנה, תנוח דעתה. אלוהים ייתן שעוד תישאר עימנו זמן רב ותוכל לחלק בעצמה את הכסף למי שתרצה. אני מוחל לה עליו מקרב לב, וכאשר ישיב אותה השם יתברך ב"ה לאיתנה, אוסיף לה עוד מאה רייכסטאלר במתנה כדי שתוכל להשיג מזה עוד רווחים ולעשות בזה כרצונה'. כששמעה סבתי את הדברים האלה מאבי ז"ל, נמלאה, מסכנה, שמחה והתחילה לברך אותו ואת אימי ת"י ואת ילדיהם בכל הברכות שבעולם, והייתה מספרת בשבחם לפני כולם. ולמוחרת היום נרדמה בשקט ובשלווה, והובאה לקבורה בכבוד גדול, כמו שאכן הייתה ראויה. זכותה תעמוד לנו ולבנינו ולזרע זרעינו.

נשוב לעניין אבי זצ"ל, שהשיא את אחותי הנדלה ע"ה. הזכרתי זאת בקצרה כי מה לי להאריך, רק כתבתי קצת כיצד אימי ת"י, מסכנה, שהייתה יתומה ואמללה כל כך, שמה את ביטחונה בשם יתברך ב"ה, והוא עזר לה כל כך בנדיבות ובשפע, כמו שמראה הסיפור שלהלן. אף אם אחד מילדיה